

ОСОБЛИВОСТІ ОПАНУВАННЯ ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ТЕМПО-РИТМІЧНОЮ ОРГАНІЗАЦІЄЮ МОВЛЕННЯ В ОНТОГЕНЕЗІ

Стаття присвячена проблемі дослідження особливостей опанування темпо-ритмічною стороною мовлення в онтогенезі. Автором розкривається взаємозв'язок між темпом, ритмом та іншими просодичними компонентами мовлення; висвітлюються психофізіологічні механізми темпо-ритмічної організації мовлення, значення, опанування темпом і ритмом для формування звуковимовимовних умінь та навичок у дітей.

Ключові слова: темп мовлення, ритм мовлення, діти дошкільного віку, онтогенез.

The article is devoted to the problem of investigating the features of the tempo-rhythmic side of movement in ontogenesis. The author reveals the interplay between tempo, rhythm and other prosodic components of the movement; psychophysiological mechanisms of tempo-rhythmical organization of movement, meaning, tempo and rhythm for the formation of sound-movement minds and habits in children are observed.

Key words: tempo of movement, rhythm of movement, children of the preschool age, ontogeny.

Мовлення є інструментом, що забезпечує емоційність і виразність вербальної взаємодії людини з оточуючими. Його порушення негативно впливають на комунікативні процеси, формування нервово-психічного статусу та загального соціального розвитку особливо в дитячому віці.

Крім того, мовлення тісно пов'язано з іншими психічними процесами і, насамперед, мисленням. Воно виконує важливі функції, такі як комунікативна (мовлення забезпечує спілкування між людьми, слугує для обміну інформацією та спонукання до дії), регулююча (регуляція поведінки за допомогою внутрішнього мовлення), програмуюча (формулювання програм різних дій та поведінкових реакцій на основі внутрішнього мовлення) [3, с.11].

На сучасному етапі різні відхилення у мовленнєвому розвитку мають значне поширення у всьому світі, зокрема порушення темпо-ритмічної організації мовлення. Відповідно, формування комунікативно-мовленнєвої компетенції у дітей набуває дедалі більшого значення [2, с.20].

Темп та ритм мовлення відносяться до просодичних компонентів мовлення. Темп мовлення визначають як швидкість перебігу мовлення у часі, а також як кількість звукових одиниць, що вимовляються в одиницю часу [2, с. 34]. Звуковою одиницею може бути звук, склад і слово.

Темп мовлення може також визначатися як швидкість артикуляції і вимірюватися кількістю звукових одиниць, що вимовляються в одиницю часу. У дорослої людини темп мовлення в спокійному стані варіюється від 90 до 175 складів за хвилину [3, с.16].

Виокремлюють три основні види темпу мовлення: нормальний, швидкий та повільний [3, с.21]. Темп в однієї і тієї ж людини може бути як стабільним, так і таким, що змінюється. Стабільний темп мовлення може реалізовуватися лише у коротких відрізках повідомлення.

Темп мовлення тісно пов'язаний з іншим параметром – ритмом.

Ритм мовлення характеризується як звукова організація мовлення шляхом чергування наголошених та ненаголошених складів. У свою чергу, мовленнєвий ритм визначається як регулярне повторення подібних мовних одиниць, що виконують структуруючу, текстоутворюючу та експресивно-емоційну функцію [1, с.19]. Мовленнєвий ритм являє собою сукупність фонематичного ритму (зміна голосних і приголосних, повторення однакових звуків або групи звуків) та просодичного ритму (наголос, мелодика, паузація, тембр голосу).

В останніх психолінгвістичних дослідженнях (Н.Пахомова, Н.Савінова, М.Шеремет та ін.) ритм поряд з темпом, мелодикою, тривалістю та розмірністю розглядаються як фоно-просодичний компонент почуття мови [3].

Під час мовленнєвого онтогенезу опанування дітьми темпо-ритмічною стороною мовлення відбувається у тісному зв'язку з іншими компонентами мовлення. Про це засвідчують дослідження В.Кондратенко, О.В.Літовченко, В.Ломоносов, Р.Юрова [1; 2; 3] та ін.

Перший рік життя, незважаючи на те, що дитина ще не говорить, є дуже важливим для опанування мовою та всіма компонентами мовленнєвої системи. Майже відразу після народження крик набуває різного обертонального забарвлення залежно від стану дитини. Крик є першою інтонацією, що відіграє значну роль у вираженні комунікативного змісту, що пізніше оформлюється як сигнал незадоволення. До 2-3-го місяця життя крик дитини значно інтонаційно збагачується. Поява інтонаційної виразності крику свідчить про те, що у дитини почала формуватися функція спілкування.

До 2-3 місяців життя з'являються специфічні голосові реакції – гуління. У період гуління, крім сигналів незадоволення, виражених криком, утворюється інтонація, що сигналізує про стан благополуччя дитини, що іноді можна віднести до прояву радості. Якщо в моменти емоційного спілкування дитини з дорослим міміка та інтонація радісні, то діти чітко повторюють мімічні рухи (ехопраксія) та наслідують голосові реакції (ехолалія) [1, с.37].

Між 4-ма та 5-ма місяцями життя починається наступний етап передмовленнєвого розвитку дитини – белькотіння (лепіт). У цей період у лепітному потоці з'являється ознака локалізованості та структуризація складу. Голосовий потік, характерний для гуляння, починає розпадатися на склади. Поступово формується психофізіологічний механізм складоутворення. Лепітне мовлення є ритмічно організованим та тісно пов'язане з ритмічними рухами дитини. У белькотінні поступово починають виокремуватися слова, інтонації, і ритм мовлення дорослих, не виходячи, проте, з рамок ехолалії.

З другого півріччя першого року життя виникає спілкування на основі розуміння дитиною інтонації голосу, міміки, жестів, рухів та дій дорослого. У спробах вербальної комунікації діти віком 10-12 місяців відтворюють найбільш типові характеристики ритму рідної мови. Тимчасова організація таких мовленнєвих вокалізацій містить елементи, що є аналогічними ритмічному структуруванню мовлення дорослих [1, с.39].

Етап первинного засвоєння мовлення охоплює період від 9 до 18 місяців. У цьому етапі вдосконалюється слухове сприйняття, з'являються перші елементи сприйняття ритму. Значну роль у комунікації на цьому етапі відіграють міміка, жест і особливо інтонація; починає розвиватись інтонація прохання.

Слід відзначити, що у процесі початкового періоду розвитку мовлення, інтонація, ритм і загальний звуковий малюнок слова набувають семантичне (сміслові) навантаження. Дитина ще вловлює звукового складу слова, а охоплює його звуковий малюнок, інтонацію, ритм, як прості елементи слова.

Перші слова у мовленні малюка з'являються до кінця першого року життя. Раннє сприйняття дитиною слів відбувається на основі ритміко-мелодійної структури мовлення. У цей період інтонація, ритм і загальний звуковий малюнок слова набувають смислове навантаження. При цьому фонематичний склад слова дитині ще не доступний і не сприймається. Вимовляючи перші слова, дитина відтворює їхній загальний звуковий образ, не вичленовуючи у ньому окремих звуків. Навіть коли вимовляється лише склад чи одне слово, тон, голос, інтонація замінюють інші частини речення [2, с.64].

Опанування темпом і ритмом мовлення тісно взаємопов'язані та взаємообумовлені розвитком в онтогенезі артикуляційної програми у напряму деякої компресії ненаголошених складів у мовленні, тобто тривалість вимови ненаголошених голосних дещо редукується. Діти раннього віку мають різну темпову організацію мовлення – з періодами уповільнення та прискорення вимови звукосполучень та слів, зокрема під час

емоційного збудження. Спостерігається тенденція до дещо уповільненої вимови коротких слів та прискореної вимови складних за звуко-складовою структурою [1, с.59].

У дітей дошкільного віку спостерігаються різноманітні помилки у постановці наголосу. Але ступінь розвитку слухового зосередження є достатньою, щоб опанувати складовою структурою слів та навичками правильної постановки наголосу у словах.

З розвитком артикуляційних навичок створюються передумови для формування природного темпу мовлення. У дітей з нормотиповим розвитком зазвичай не спостерігається різких порушень темпо-ритмічної сторони мовлення.

Незважаючи на відносну легкість сприйняття та відтворення темпу й ритму мовлення дошкільником, у нього можуть спостерігатися певні недосконалості як результат недостатнього розвитку центральної нервової системи. Іноді неправильні темп і ритм мовлення виникає в результаті наслідування оточуючим. Дитина говорить то швидко, то різко уповільнює мовлення у межах однієї фрази, або, навіть слова; пропускає, недомовляє через це склади у слові, слова у фразі, змінює наголоси. Ця «своєрідність» ритму з віком зазвичай зникає.

У патологічних випадках викладені закономірності порушуються, і це потребує надання дитині своєчасної допомоги [3, с.40].

Отже, актуальним питанням сучасної логопедії, що потребує подальшої розробки, є систематизація даних про порушення темпу й ритму мовлення під час різних мовленнєвих розладах і, перш за все, в уніфікації розуміння фахівцями різних галузей наук нейропсихологічні, фізіологічні, психолінгвістичні та психолого-педагогічні механізми опанування темпо-ритмічної організації мовлення в структурі становлення просодичних компонентів мовлення .

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кондратенко В., Ломоносов В. Комплексний підхід до подолання заїкання у підлітків. К.:КНТ, 2014. 152 с.
2. Літовченко О. В. Заїкання у дітей : профілактика і корекція: навчальний посібник. Одеса: ПНПУ імені К.Д. Ушинського, 2021. 248 с.
3. Методичний посібник з подолання заїкання у дітей /упор. Юрова Р.А. К.:ЦПМ, 2007. 68с.

Рекомендує до друку науковий керівник доцентка Кабельнікова Н.В.